

УДК 657:336.226.1

Гуцул А. С.

a.gutsul@i.ua, ORCID ID: 0009-0002-1323-2428

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ОГЛЯД ОСНОВНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ

Анотація. *Огляд основних теоретичних підходів до оподаткування прибутку є важливим елементом для розуміння економічної політики держави. У сучасних умовах господарювання, коли економічні реалії швидко змінюються, адаптація податкових систем стає не лише бажаною, але й необхідною умовою для забезпечення стабільності та зростання. Важливо зазначити, що ефективна податкова політика може суттєво вплинути на інвестиційний клімат, споживчий попит та загальний рівень економічного розвитку. Дослідження охоплює ключові теорії оподаткування, серед яких класична, неокласична, кейнсіанська та інституційна. Класична теорія акцентує увагу на ринкових механізмах і саморегуляції економіки, вважаючи податки вторинними щодо природних ринкових процесів. Неокласична теорія розширює ці ідеї, підкреслюючи важливість оптимізації ресурсів і максимізації корисності для суспільства. Кейнсіанська теорія пропонує активну роль держави в регулюванні економіки через фіскальні інструменти, акцентуючи увагу про те, що податки можуть бути використані для стимулювання сукупного попиту в умовах економічного спаду. Інституційний підхід розглядає вплив соціальних і політичних факторів на формування податкової політики та її реалізацію. Метою дослідження є систематизація існуючих теоретичних підходів до оподаткування прибутку та виявлення їхніх переваг і недоліків у контексті актуальних викликів. Використання методів аналізу та синтезу дає змогу виявити ключові тенденції розвитку теорій оподаткування, які є суттєвими для створення ефективної податкової системи. Результати дослідження свідчать про те, що ефективність податкової системи значною мірою залежить від обраної теоретичної основи, яка визначає принципи формування податків. У висновках акцентується на важливості адаптації теоретичних підходів до специфіки економіки України. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення податкової політики на основі отриманих результатів, що може включати перегляд існуючих податкових ставок, оптимізацію структури податків та запровадження нових механізмів контролю за виконанням податкових зобов'язань. Цей огляд не лише сприяє поглибленню знань про різноманітні теоретичні аспекти оподаткування, але й має на меті підтримку розробки більш ефективних і справедливих податкових систем у країні.*

Ключові слова: оподаткування прибутку, теоретичні підходи, економічна політика, податкова система, соціальна справедливість.

Gutsul Anatoliy

a.gutsul@i.ua, ORCID ID: 0009-0002-1323-2428

Postgraduate, Odesa National University of Economics, Odesa

OVERVIEW OF MAIN THEORETICAL APPROACHES TO PROFIT TAXATION

Abstract. *The overview of the main theoretical approaches to profit taxation is an essential element for understanding the economic policy of the state. In today's rapidly changing economic conditions, the adaptation of tax systems becomes not only desirable but also a necessary condition for ensuring stability and growth. It is important to note that an effective tax policy can significantly impact the investment climate, consumer demand, and overall level of economic development. The research encompasses key theories of taxation, including classical, neoclassical, Keynesian, and institutional*

theories. The classical theory emphasizes market mechanisms and the self-regulation of the economy, considering taxes as secondary to natural market processes. The neoclassical theory expands on these ideas, highlighting the importance of resource optimization and maximizing utility for society. The Keynesian theory proposes an active role for the state in regulating the economy through fiscal tools, stressing that taxes can be used to stimulate aggregate demand during economic downturns. The institutional perspective investigates how social and political elements shape the development and execution of tax policies. This research aims to organize the current theoretical frameworks regarding profit taxation while assessing their strengths and weaknesses in light of contemporary challenges. By employing methods of analysis and synthesis, the study highlights significant trends in the evolution of taxation theories, which are essential for establishing an efficient tax system. The findings suggest that the success of a tax system is significantly influenced by the theoretical framework that guides its principles. The study underscores the necessity of tailoring these theoretical approaches to fit the unique characteristics of Ukraine's economy. Recommendations for enhancing tax policy derived from the analysis may involve reassessing current tax rates, refining the tax structure, and implementing new strategies for ensuring compliance with tax responsibilities. This examination not only enhances understanding of various theoretical dimensions of taxation but also seeks to foster the development of more effective and equitable tax systems within the nation.

Key words: profit taxation, theoretical approaches, economic policy, tax system, social justice.

JEL Classification: H21, H25, H30

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-42-04>

Постановка проблеми. Актуальність дослідження основних теоретичних підходів до оподаткування прибутку зростає в умовах глобалізації, економічної нестабільності та швидких змін у бізнес-середовищі. Ефективна податкова система є критично важливою для забезпечення фінансової стабільності, залучення інвестицій та стимулювання економічного зростання. У сучасному світі, де економічні реалії змінюються з великою швидкістю, необхідно адаптувати теоретичні моделі оподаткування до специфіки різних економік, зокрема України. Глобалізація та технологічні зміни значно впливають на формування податкової політики, оскільки розширюються ринки та посилюється конкуренція. Це вимагає від держав розробки гнучких і адаптивних податкових стратегій, які здатні реагувати на зовнішні шоки та зміни в соціально-економічному середовищі. Важливо зазначити, що економічні кризи, такі як пандемія COVID-19, підкреслюють необхідність ефективного управління податковими системами для забезпечення стійкості економіки.

Дослідження охоплює ключові теорії оподаткування – класичну, неокласичну, кейнсіанську та інституційну – і аналізує їхній вплив на формування податкової політики. Метою є систематизація існуючих теоретичних підходів та виявлення їхніх переваг і недоліків у контексті актуальних викликів.

Актуальність цього дослідження полягає в його здатності сприяти розробці більш ефективних і справедливих податкових систем, які можуть підтримувати соціальну справедливість і економічне зростання в умовах високої невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в сфері оподаткування прибутку підприємств активно ведуться як українськими, так і зарубіжними науковцями. Серед видатних фахівців, які внесли значний вклад у дослідження економічної сутності прибутку та його оподаткування, слід відзначити: І.О. Бланк [2], М.Ф. Огійчук [9], М.І. Беленкова [10] та В.В. Глущенко [10], які розглядають прибуток як основний економічний показник, що характеризує фінансово-господарську діяльність підприємств, підкреслюючи важливість розуміння різниці між податковим і бухгалтерським прибутком. Баранова В.Г. [4] вважає прибуток частиною національного доходу, створеного в процесі виробництва, і наголошує на його ролі в економічному розвитку. Кошук Т.В. [8] пропонує диференційовані ставки оподаткування для різних галузей економіки з метою стимулювання капіталізації підприємств. Ці дослідники формують теоретичну базу для розуміння механізмів оподаткування прибутку та його впливу на економічну активність підприємств, а також пропонують шляхи вдоскона-

лення податкової політики в Україні. А також питання оподаткування було предметом дослідження таких науковців, як А.І. Крисоватий [8], М.І. Ватагович [8], О.Ю. Дубовик [4], В.П. Хомутенко [4] та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є систематизація основних теоретичних концепцій, що стосуються оподаткування прибутку, а також аналіз їх впливу на фінансову діяльність суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування прибутку є важливим компонентом фінансової системи будь-якої країни, оскільки воно забезпечує значну частину доходів державного бюджету та має суттєвий вплив на економічну активність різних суб'єктів господарювання. Податок на прибуток виконує ключову роль у регулюванні економічної діяльності та є важливим джерелом фінансування державних витрат. Згідно з пунктом 136.1 Податкового кодексу України, базова ставка податку на прибуток становить 18%, що визначає обсяг податкових зобов'язань, які виникають у процесі різних видів діяльності. Важливо зазначити, що для банків та контрольованих іноземних компаній встановлено підвищену ставку в 25% відповідно до пункту 136.1-1, що відображає специфіку їхньої діяльності та потребу в додатковому регулюванні [1].

У нинішніх умовах, які відзначаються глобалізацією та інтеграцією ринків, вивчення теоретичних основ оподаткування прибутку стає надзвичайно важливим. Важливо визначити сутність прибутку та його роль в економічній системі в рамках теоретичних основ оподаткування. Прибуток, як економічна категорія, представляє собою різницю між доходами від усіх видів діяльності та витратами, що виникають у процесі їх отримання. У контексті оподаткування прибуток може бути охарактеризований через різні підходи. З одного боку, він розглядається як об'єкт оподаткування, що підлягає фіскальному контролю з боку держави. З іншого боку, прибуток є результатом економічної діяльності, який відображає фінансову стабільність і потенціал для розвитку не лише підприємств, але й фізичних осіб та інших організацій. Згідно з відомим економістом, доктором економічних наук, професором І. О. Бланк описує прибуток як "грошовий вираз чистого доходу підприємця, отриманого на вкладений у виробництво капітал, що слугує винагородою за ризик, пов'язаний із підприємницькою

діяльністю". Він підкреслює, що прибуток становить різницю між загальними доходами та загальними витратами, які виникають у процесі цієї діяльності [2]. Підходи до визначення прибутку можуть варіюватися в залежності від обраної моделі оподаткування та специфіки законодавства країни. Різні моделі податкової політики можуть значно впливати на інвестиційні рішення і конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Наприклад, оптимізація оподаткування передбачає використання всіх законодавчо допустимих інструментів для зменшення податкового навантаження, що є критично важливим для всіх учасників економічного процесу в сучасному середовищі.

Податок на прибуток здійснює дві головні функції: забезпечення фінансування держави та регулювання економічної діяльності. Фіскальна функція податку на прибуток є однією з ключових складових фінансової системи, оскільки вона забезпечує стабільні надходження до державного бюджету. Податок на прибуток виступає важливим джерелом бюджетних доходів, що дозволяє державі реалізовувати соціальні програми, інвестувати в інфраструктурні проекти та покривати інші критично важливі витрати. Завдяки цій функції держава має можливість підтримувати фінансовий баланс між доходами та видатками, що є необхідним для забезпечення економічної стабільності. Регулююча функція податку на прибуток полягає у здатності держави впливати на економічні процеси через розробку та реалізацію податкової політики. Використовуючи механізми оподаткування, держава може стимулювати або стримувати певні види економічної діяльності. [3, с. 375–377] Це здійснюється шляхом впливу на рішення підприємств щодо інвестицій, розподілу прибутку та вибору форм організації бізнесу. Таке регулювання сприяє досягненню балансу інтересів між державою, підприємствами та суспільством, що є важливим для забезпечення гармонійного розвитку економіки. Для детальнішого аналізу впливу податку на прибуток на різні аспекти економічної діяльності представлена наступна таблиця 1.

Оподаткування виступає важливим інструментом державного регулювання економіки, що формує основи для реалізації податкової політики. У сучасній економічній науці виділяється кілька основних теоретичних підходів до оподаткування, які відображають різні

Таблиця 1

Вплив податку на прибуток на економічну діяльність

Аспект економічної діяльності	Опис впливу	Приклади змін у політиці оподаткування
Інвестиційна активність	Зміни в ставках податку можуть стимулювати або стримувати інвестиції в різні сектори економіки.	Зниження ставки податку для стартапів.
Конкурентоспроможність	Податкова політика впливає на витрати підприємств, що може змінити їхню конкурентоспроможність.	Підвищення податку для великих корпорацій.
Соціальні програми	Надходження від податку на прибуток використовуються для фінансування соціальних ініціатив та програм.	Використання коштів для освіти та охорони здоров'я.
Економічне зростання	Ефективне управління податковими надходженнями може сприяти загальному економічному зростанню країни.	Інвестування в інфраструктуру через бюджетні надходження.

Джерело: сформовано автором

аспекти економічної діяльності та соціальної справедливості.

1. Теорія обміну. Цей ранній підхід ґрунтується на концепції безоплатності податків, за якою громадяни отримують від держави гарантії порядку та захисту в обмін на сплату податків [4]. Актуальність цієї теорії особливо помітна в середньовіччі, коли вона підкреслювала важливість соціального контракту між державою та її громадянами.

2. Класична теорія оподаткування. Основоположником цього підходу є Адам Сміт, який у своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" сформулював ключові принципи оподаткування. Серед них – пропорційність, ясність ставок, зручність для платника та збалансованість стягнення податків [4; 5]. Ці принципи залишаються актуальними й сьогодні.

3. Економічна теорія. Цей підхід розглядає податки як інструмент впливу на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Податкові ставки можуть стимулювати або стримувати інвестиції, споживання та заощадження, що безпосередньо впливає на загальний економічний розвиток.

4. Теорія рівних жертв. Вона належить до примусових теорій і стверджує, що всі члени суспільства повинні робити однакові внески для загального блага. Ця концепція стала важливою для політичної економії з XVIII століття, особливо у сфері оподаткування. Британський економіст Джон Стюарт Міль вперше теоретично обґрунтував ідею

рівномірного оподаткування, за якої податковий тягар розподіляється порівну між усіма економічними суб'єктами, у 1844 році. [6]. Прогресивна система оподаткування, яку він підтримував, передбачає, що щастя визначається не лише інтересами окремого агента, а й добробутом усіх учасників суспільства.

Теоретичні підходи до оподаткування прибутку мають значний вплив на практичну реалізацію податкової політики в Україні. Аналіз основних концепцій, таких як теорія обміну, класична теорія оподаткування та теорія рівних жертв, демонструє їхню важливість у формуванні принципів справедливості та ефективності в податковій системі. Особливості української системи оподаткування прибутку свідчать про прагнення до забезпечення рівності та прозорості у стягненні податків. Впровадження прогресивної системи оподаткування, яка акцентує увагу на справедливому розподілі податкового навантаження, є важливим кроком у реалізації теоретичних засад, розглянутих у дослідженні. Це сприяє формуванню більш справедливої економічної системи, де кожен громадянин і підприємство сплачують податки відповідно до своїх можливостей. Проте, попри позитивні зміни, українська система оподаткування стикається з численними викликами. Серед них – необхідність оптимізації податкових ставок, вдосконалення механізмів адміністрування податків та активна боротьба з ухиленням від сплати податків.

Порівняння теоретичних підходів до оподаткування прибутку в Україні з міжнарод-

ними практиками підкреслює важливість адаптації української податкової системи до світових стандартів. Згідно з інформацією Державної податкової служби України, країна активно впроваджує міжнародні норми, зокрема вдосконалює податково-бюджетні інструменти для підтримки інноваційної діяльності виробників [7]. Це особливо актуально в умовах імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, що вимагає інтеграції українського законодавства до європейських стандартів у сфері державної допомоги.

Адаптація податкової політики до сучасних економічних реалій стає критично важливою в умовах глобалізації та динамічних змін у світовій економіці. Крисоватий А.І., Кошук Т.В., Ватагович М.І. зазначають, що для України дедалі більшої актуальності набуває вдосконалення податково-бюджетних інструментів підтримки інноваційної діяльності виробників [8, с. 46]. Це особливо важливо в контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, що вимагає адаптації українського законодавства до європейських стандартів у сфері державної допомоги. Інтеграція інноваційних рішень в адмініструванні податків і впровадження сучасних технологій можуть суттєво підвищити ефективність збору податків та зменшити адміністративні витрати. Цифровізація в цих процесах допомагає знизити корупційні ризики і підвищити довіру громадян до державних інститутів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У результаті проведеного дослідження виявлено, що теоретичні підходи до оподаткування прибутку суттєво впливають на формування податкової політики в Україні. Аналіз основних концепцій, таких як теорія обміну, класична теорія оподаткування та теорія рівних жертв, показує їхню важливість для забезпечення справедливості та ефективності податкової системи. Впровадження прогресивної системи оподаткування є значним кроком у реалізації цих теоретичних засад, оскільки вона сприяє більш справедливому розподілу податкового навантаження між громадянами і підприємствами. Проте українська система оподаткування стикається з численними викликами. Серед них – необхідність оптимізації податкових ставок, вдосконалення механізмів адміністрування та активна боротьба з ухиленням від сплати податків. Адаптація до міжнародних стандартів і впровадження інновацій

у сфері адміністрування податків є критично важливими для підвищення ефективності збору податків і зменшення адміністративних витрат. Подальші дослідження оподаткування прибутку в Україні можуть зосередитися на кількох ключових напрямках. По-перше, важливо вивчити вплив прогресивної системи оподаткування на інвестиційну активність та економічний розвиток країни. Це дозволить оцінити ефективність нововведень у контексті соціальної справедливості. По-друге, дослідження оптимальних податкових ставок для різних секторів економіки може сприяти формуванню ефективної податкової політики, що стимулює економічне зростання. По-третє, вдосконалення механізмів адміністрування та вивчення сучасних технологій можуть зменшити корупційні ризики й підвищити довіру громадян до державних інститутів. Четвертим напрямком є порівняльний аналіз міжнародного досвіду, який дозволить виявити ефективні моделі, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Нарешті, дослідження соціально-економічних наслідків змін у податковій політиці на різні верстви населення та підприємства допоможе забезпечити баланс інтересів між державою, бізнесом і суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Бланк І.А. *Управління грошовими потоками*. 2-ге вид. Київ : Ельга, 2002. 749 с.
3. Славкова а. фіскальна та регулююча роль непрямих податків в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. Т. 322. № 5. С. 375–377. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-59>
4. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навчальний посібник / за ред. В.Г. Баранової. Одеса : ВМВ, 2014. 344 с.
5. Smith A. *The Wealth of Nations* / Edited Edwin Cannan. New York: Modern Library, 2000. 1130 p.
6. Mill S.J. *The Basic Writings Of John Stuart Mill: On Liberty, the Subjection of Women and Utilitarianism*. *The Modern Library*. 2002. № 26. P. 400.
7. Щодо ставок основних податків в Україні порівняно зі ставками податків в країнах ЄС. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/685400.html>

8. Крисоватий А.І., Кошук Т.В., Ватагович М.І. Податково-бюджетна підтримка виробників у контексті законодавства ЄС у сфері державної допомоги. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 46.

9. Огійчук М.Ф. Методичне та практичне забезпечення впровадження національних стандартів бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 9. С. 53–57.

10. Беленкова М.І., Глуценко В.В. Застосування грейдової та інших прогресивних систем оплати праці на сільськогосподарських підприємствах. *Облік і фінанси*. 2012. № 3. С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_3_27.

REFERENCES

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

2. Blank, I. A., (2002), *Upravlinnia denezhnymi potokami* [Profit management], 2nd ed, Elha, Kyiv, Ukraine.

3. Slavkova, A., (2023), Fiskalna ta rehuliuiucha rol nepriamykh podatkov v Ukraini [Fiscal and regulatory role of indirect taxes in Ukraine], *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 322, no. 5, pp. 375–377, DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-59>

4. Baranova, V. H., Dubovyk, O. Yu. and Khomutenko, V. P., (2014), *Podatkova systema* [Tax system], VMV, Odesa, Ukraine.

5. Smith, A. (2000), *The Wealth of Nations* / Edited Edwin Cannan. Modern Library, New York, USA.

6. Mill, S. J. (2002), *The Basic Writings Of John Stuart Mill: On Liberty, the Subjection of Women and Utilitarianism*, *The Modern Library*, no. 26.

7. The official site of State Tax Service of Ukraine (2024), Regarding the rates of main taxes in Ukraine compared to tax rates in EU countries, available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/685400.html>

8. Krysovaty, A. I., Koshchuk, T. V. and Vatagovych, M. I., (2019), Podatkovo-biudzhethna pidtrymka vyrobnykiv u konteksti zakonodavstva YeS u sferi derzhavnoi dopomohy [Tax and budget support for producers in the context of EU state aid legislation], *Finansy Ukrainy*, vol. 7, p. 46.

9. Ohiichuk, M. F., (2012), *Metodychne ta praktychne zabezpechennia vprovadzhenntia natsionalnykh standartiv bukhgalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Methodological and practical support for the implementation of national accounting standards in the agricultural sector of Ukraine's economy], *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, vol. 9, pp. 53–57.

10. Belenkova, M. I. and Hlushchenko, V. V., (2012), *Zastosuvannia hreidovoi ta inshykh prohresyvnykh system oplaty pratsi na silskohospodarskykh pidpryemstvakh* [Application of grading and other progressive systems of remuneration at agricultural enterprises], *Oblik i finansy*, vol. 3, pp. 133–137, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_3_27

*Стаття надійшла до редакції
15 серпня 2024 р.*